

Зовнішньоекономічна діяльність

Ван Сюе Цзюнь

Інститут світової економіки і міжнародних відносин
НАН України

ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ: ДОСВІД КИТАЮ

У статті досліджено процес переходу від імпортозамінної торгової стратегії до експортоорієнтованої моделі розвитку в Китаї після початку економічної реформи у 1978 р.: стартові умови, етапи, послідовність і взаємодія з іншими реформами. Дано оцінку діям деяких видів політики, використаних з метою стимулювання експортного виробництва – такий, як експортні субсидії, утримання валютної виручки, девальвація валюти, звільнення від податків, і впливу імпортової лібералізації на експортний розвиток. Розглянуто права і зобов'язання Китаю у зв'язку зі вступом у СОТ.

На сучасному етапі, у міру стрімкого зростання ступеня інтеграції світової економіки, зовнішня торгівля (ЗТ) для країн, що розвиваються, здобуває усе більш значиму роль у розвитку національної економіки.

Після багаторічних, у цілому невдалих спроб здійснення індустріалізації шляхом імпортозаміщення та водночас під впливом блискучих успіхів у промисловому розвитку так званих нових індустріальних країн (НІК), що були першопрохідниками експортоорієнтованої моделі розвитку, приблизно з початку 1980-х рр. багато країн, що розвиваються, почали процес лібералізації ЗТ з надією на більш активну участь у міжнародному поділі праці (МРП). Разом з цим, в економічній теорії і політиці спостерігалася так звана неокласична контрреволюція. Провідні представники неокласичної школи (Ян Литл, Белла Балаша, Джагдіш Бхагваті, Енн Крюгер та ін.) на основі глибоких теоретичних досліджень і емпіричних аналізів висунули декілька теорій, зокрема, теорію перекосів, теорію вимушено неоптимальних рішень, теорію ефективного захисту, теорію пошуку ренти, у яких вони всебічно аналізували негативний вплив торгового протекціонізму на розвиток економіки і переваги вільної торгівлі, заснованої на більш ефективному розподілі ресурсів [1].

Однак сьогодні відомо, що, незважаючи на деякі позитивні зміни, реформи зовнішньоторговельної сфери в більшості країн, що розвиваються, не дали очікуваного результату у вигляді динамічного економічного росту. У зв'язку з погіршенням макроекономічних показників деяким країнам навіть

довелося згорнути розпочатий процес. Не вдалося досягти консенсусу і щодо доцільності захисту “галузей, що зароджуються” серед академічних дослідників і політиків. Хоча на сучасному етапі країни з високим ступенем відкритості економіки розвиваються більш динамічно, проте історичний факт, що три провідні економічні держави (США, Німеччина і Японія) починали свій розвиток за огорожею митних бар’єрів [2].

Останнім часом економісти почали все частіше на цьому тлі звертати увагу не стільки на обґрунтування ефекту від лібералізації ЗТ, скільки на питання про умови успішного проведення зовнішньоторговельної реформи в країнах, що розвиваються, зокрема: темпі і послідовності її проведення; макроекономічних умовах країни; взаємозв’язку зовнішньоторговельної реформи з перетворенням в інших аспектах економіки і, нарешті, про співвідношення між захистом молодих галузей і лібералізацією ЗТ¹.

На нашу думку, звідси випливає великий інтерес до китайського досвіду реформування зовнішньоторговельної сфери, особливо до його досвіду у справі нарощування експортного виробництва [3]. Країна за останні 20 років після початку здійснення реформ і політики відкритості не лише досягла значного збільшення національного добробуту, але й істотно поліпшила свою позицію у світовій економіці за рахунок випереджаючого росту товарообігу з іншими країнами (рис. 1). Так, з 1978 по 1999 р. обсяг ЗТ Китаю зріс з 20,6 млрд. до 360,7 млрд. дол. США (у середньому на 15,1 % на рік), що не лише перевищило середньорічний темп росту ВВП країни, який складав близько 9,7 %, але й значно випередило аналогічний показник розвитку світової торгівлі за даний період [4]. У результаті, помітно підсилилася залежність національної економіки від ЗТ (рис. 2).

Слід зазначити, що ключове місце в новій економічній стратегії Китаю займає політика інтенсивного розширення експорту. За вказаний проміжок часу обсяг експорту збільшився з 9,7 млрд. до 194,9 млрд. дол. США (у середньому на 15,9 % на рік). Стрімкий ріст експорту не тільки надав необхідні валютні ресурси для закупівлі за кордоном передової технології й устаткування, надзвичайно важливих для модернізації економіки, а й виразно підвищив загальний структурний рівень економіки країни. Можна сказати, що характерною рисою зовнішньоторговельної стратегії Китаю протягом минулих років перебудови була синхронізація розширення масштабу експорту з оптимізацією його структури.

Не слід також забувати, що Китай почав реформування зовнішньоторговельної сфери в умовах жорстко централізованої планової економіки. І перед країною стояло завдання не лише лібералізації ЗТ, але й трансформації економічної системи, без якої ніяка зовнішньоторговельна політика не може бути ефективною. Ця специфіка робить китайський досвід особливо актуальним для країн з перехідною економікою.

¹ Однією з видатних робіт, узагальнюючих досвід проведення зовнішньоторговельних реформ у країнах, що розвиваються, зокрема стосовно зазначених питань, є: Томас В., Нэш Д. Внешнеторговая политика: опыт реформ. Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М. 1996. – 384 с.

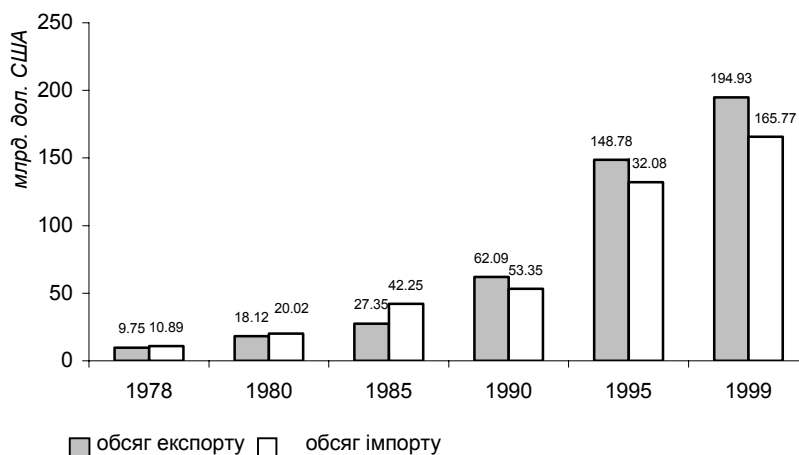

Рис. 1. Розвиток зовнішньої торгівлі товарами Китаю за 1978–1999 рр.

Складено за джерелами: Біла книга по зовнішньоекономічних і торгових зв'язках Китаю 1999 р. – Пекін, 2000 (кит. мовою); Щорічник зовнішньоекономічних і торгових зв'язків Китаю 1998–1999 р. – Пекін, 1999 (кит. мовою).

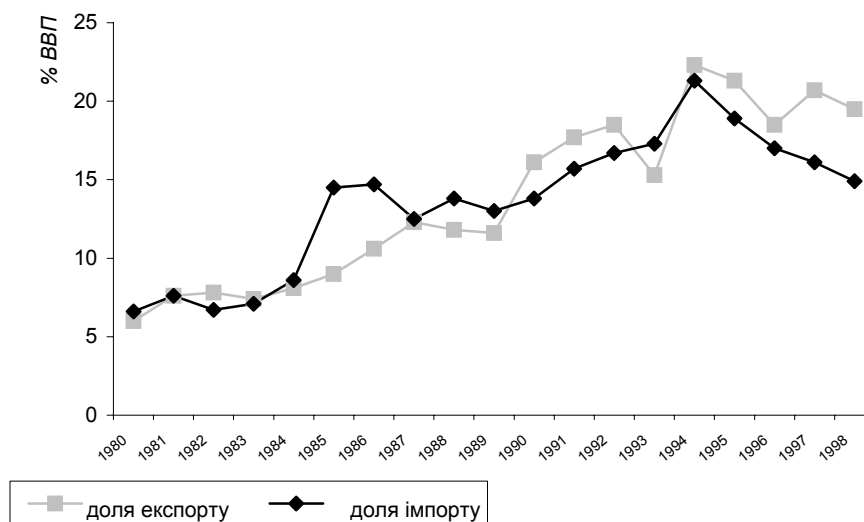

Рис. 2. Динаміка частки експорту й імпорту у ВВП Китаю²

Джерела : ті ж, що для рис. 1.

² Серед китайських і закордонних учених-економістів широко поширена думка про те, що ступінь залучення китайської економіки до світового господарства, що відображено у співвідношенні вартості обсягу зовнішньої торгівлі до вартості ВВП країни, сильно перебільшена. При цьому часто висувуються такі аргументи: 1) доларова вартість ВВП Китаю, розрахована за офіційним валютним курсом, значно поступається величині, оціненій за паритетом купівельної спроможності валюти; 2) висока питома вага в зовнішній торгівлі Китаю (до 50 % за останній рік) операцій, пов'язаних з переробкою сировини на давальницькій основі, зборкою комплектуючих, що поставляються закордонними замовниками й імпортом сировини з метою його переробки і подальшого експорту, з огляду на їх низьку валютну прибутковість, спотворює реальні масштаби зовнішньої торгівлі країни [5, 6, 7]. Незважаючи на це, на нашу думку, проілюстрована динаміка свідчить про неухильне підвищення ролі зовнішньої торгівлі в китайській економіці за роки реформ.

Без сумніву, успіхи, досягнуті Китаєм останнім часом в інтеграції у світову економіку, стали результатом реформи його традиційної зовнішньоторговельної системи і переорієнтації стратегії розвитку ЗТ. Визнаючи це, задаємося природним питанням: як здійснювався процес реформи і чому саме так, а не інакше?

Щоб відповісти на це питання, спочатку необхідно коротко охарактеризувати механізм і основні принципи функціонування традиційної зовнішньоторговельної системи Китаю.

Аж до 1978 р. у Китаї існувала тверда державна монополія на ЗТ. Всі експортно-імпорتنі операції проводилися винятково державними спеціалізованими зовнішньоторговельними компаніями на основі директивного планування. За такої системи заводи випускали продукцію, призначену для експорту, за отриманим зверху планом з чітко фіксованими показниками товарів. Потім їх закуповували зовнішньоторговельні компанії за встановленими внутрішніми цінами й експортували. Питання про обсяг експорту держави напряму залежало від його потреби в імпорті.

Після здійснення зовнішньоторговельних операцій усі валютні надходження у чіткій відповідності до офіційного курсу продавалися спеціальному державному банку. Для оцінки рентабельності експортних операцій використовувався показник “валютної собівартості” продукції, що характеризує рівень витрат у національній валюті для одержання 1 дол. США при здійсненні експортних операцій. У свою чергу, валютний курс розраховувався як середня зважена величина “валютної собівартості” експортованих товарів, тим самим держава намагалася забезпечити фінансовий баланс експортної галузі. Проте тривалий час через необхідність реалізації, по суті, імпортозамінної стратегії індустріалізації, країна мала сильно завищений обмінний курс національної валюти. Внаслідок цього більшість експортерів зазнавали збитків при здійсненні зовнішньоторговельних операцій. Однак при цьому експорт збиткової продукції не припинявся, тому що він повинний був забезпечити визначені валютні надходження для виконання плану імпорту. У будь-якому разі прибутки відраховувалися до центрального бюджету, а збитки покривалися державою.

Власне, експортна закупівельна ціна в умовах планової економіки з її контролем над цінами і зарплатою та рівнями субсидування виробництва не могла відбивати реальні виробничі витрати і забезпеченість ресурсами експортних товарів.

У результаті в умовах традиційної централізованої планової економічної системи метою ЗТ було лише “урівноваження надлишків і нестач” внутрішньої економіки на світовому ринку. Вітчизняні виробники були ізольовані від зовнішнього ринку, були відсутні зв’язки між внутрішніми та зовнішніми цінами. Учасники зовнішньоторговельних операцій були позбавлені будь-якої самостійності щодо прийняття рішень і зацікавленості у підвищенні ефективності діяльності.

У 1978 р., після тривалої економічної кризи, Китай проголосив курс реформ і політику відкритості. Задача формування зовнішньоорієнтованої

економіки була поставлена на один рівень з реформою економічної системи. І в новій економічній стратегії розвитку експортного виробництва було надано першорядне значення. При цьому були визнані необхідними лібералізація зовнішньоторговельної системи, здійснення ЗТ згідно з принципом порівняльної переваги з метою досягнення ефективнішого розподілу ресурсів і стимулювання розвитку національної економіки.

Відмовившись від традиційної імпортозамінної стратегії розвитку, Китай не відразу оголосив про перехід до нової моделі розвитку. Реформи у зовнішньоторговельній сфері, як і в економіці в цілому, проводилися поетапно і послідовно. Умовно цей процес можна розділити на 3 етапи: **початковий** (1979–1987 рр.); **перехідний** (1988–1990 рр.); **завершальний** (1991–1994 рр.), коли після багаторічного пошуку й експериментування вже можна говорити про початок формування нової зовнішньоторговельної моделі в країні.

Починаючи з 1979 р. уряд Китаю розпочав деякі конкретні заходи щодо системної перебудови механізму управління і регулювання зовнішньоекономічною діяльністю (ЗЕД). Найважливіші її напрямки – поступова демонополізація і децентралізація зовнішньоторговельної системи; перехід держави від прямого адміністративно-директивного управління до переважно економічного регулювання зовнішньоторговельною сферою. Розпочалися спроби усунення ізольованості виробництва від ЗТ, зроблено перші кроки по розмежуванню адміністративних і господарських функцій, почалося реформування системи планування з поступовим звуженням сфери директивного плану і збільшенням сфери індикативного плану, була проведена реформа фінансової системи зовнішньоторговельних підприємств шляхом заміни відрахувань прибутку оподаткуванням з метою подальшого досягнення самооплатності в діяльності підприємств.

Особливо радикальним заходом на **першому етапі** являлося рішення в 1980 р. про створення чотирьох спеціальних економічних зон (СЕЗ). На територіях СЕЗ з моменту їхнього формування був проголошений курс на створення зовнішньоорієнтованої економіки з домінуючою роллю промислового експорту. З цією метою адміністраціям СЕЗ були передані від центрального уряду розширені, у порівнянні з іншими регіонами країни, повноваження в прийнятті рішень, пов'язаних з економічною діяльністю, й у зонах застосовувалися особливо пільгові інвестиційна, податкова, валютна і митна політики щодо підтримки експортної спрямованості місцевого виробництва [8]. Згодом під впливом блискучого злету економіки СЕЗ значно розширилися масштаби територій з відкритою економікою.

Після того як певною мірою був пом'якшений вплив обмежень традиційної планової економічної системи на розвиток ЗТ, з другої половини 80-х рр. уряд Китаю приступив до реалізації політики стимулювання експорту.

У квітні 1985 р. була задіяна система часткового повернення податків експортерам (податку на продукцію і ПДВ). При здійсненні операцій з експортної переробки, зборки і компенсаційної торгівлі імпортовані устаткування, сировина та комплектуючі, необхідні для експортного виробництва,

також були звільнені від цих податків. Правда, спочатку ще не йшлося про їхнє звільнення від імпортного мита.

Значні зміни відбулися й у валютній політиці країни. У січні 1984 р. була офіційно впроваджена система утримання валютної виручки. Відтепер місцеві органи влади могли залишати 25 % валютних надходжень у власному розпорядженні (окремі території, наприклад СЕЗ, отримали право розпоряджатися 100 % своєї валютної виручки). А починаючи з 1985 р. безпосереднім експортерам дозволялося залишати 50 % валютних коштів від обсягу, утриманого місцевими органами влади. Залишена в місцевих фінансових органів і експортерів частина валютних коштів оберталася в центрах валютного обміну і регулювання (ЦВОР), які вперше були створені наприкінці 1985 р., де курси валют встановлювалися залежно від ринкового попиту та пропозиції [9, 10]. Завдяки тому, що на той час офіційний валютний курс був сильно завищений відносно ринкового, така політика фактично додала експортерам дохід у національній валюті і тим самим підвищила передусім активність місцевих органів влади в розвитку експортного виробництва. Очевидно, здійснювані заходи служили початком стимулювання експорту через ціновий механізм.

Проведені на **першому етапі** реформи в зовнішньоторговельній сфері, особливо в області експортного виробництва, принесли стрімкий успіх, що було дуже важливо для подальшого просування реформ. Обсяг експорту збільшився з 9,7 млрд. дол. США у 1978 р. до 39,4 млрд. дол. США в 1987 р. [11]. Якщо спочатку значний ріст експорту був в основному результатом сприятливої кон'юнктури світового ринку (зокрема, через нафтову кризу кінця 70-х рр. різко зросли ціни на нафту і продукцію її первинної обробки, що складали основні статті експорту Китаю того часу), то з 1985 р., після значного погіршення умов торгівлі цими товарами, успіх Китаю в експорті вже досягався переважно завдяки здійсненню системної трансформації, реалізації політики стимулювання експорту і росту іноземних інвестицій в експортну галузь.

Істотно змінилася і структура експорту. Якщо в 1985 р. вивіз сировини та первинної продукції складав 50,4 % загального експорту Китаю, то в 1988 р. він знизився до 30,3 відсотка. А експорт готової продукції збільшився до 69,7 % [див. 4, с 169], що свідчило про активне використання Китаєм своєї порівняльної переваги у світовій торгівлі і міжнародному поділі праці за рахунок використання надлишкових трудових ресурсів (рис. 3).

Разом з тим по закінченні початкового етапу реформ стало очевидно, що при обережному підході Китаю не вдалося ґрунтовно перетворити традиційну зовнішньоторговельну систему. Не спостерігалось значного розвитку й у сфері розмежування функцій між адміністративними органами і господарськими підприємствами, у досягненні самостійності і самофінансування підприємствами. Експортери, як і раніше, повинні були виконувати державний експортний план, хоча при забезпеченні визначеного обсягу валютних надходжень вони вже могли змінювати склад експортованих товарів.

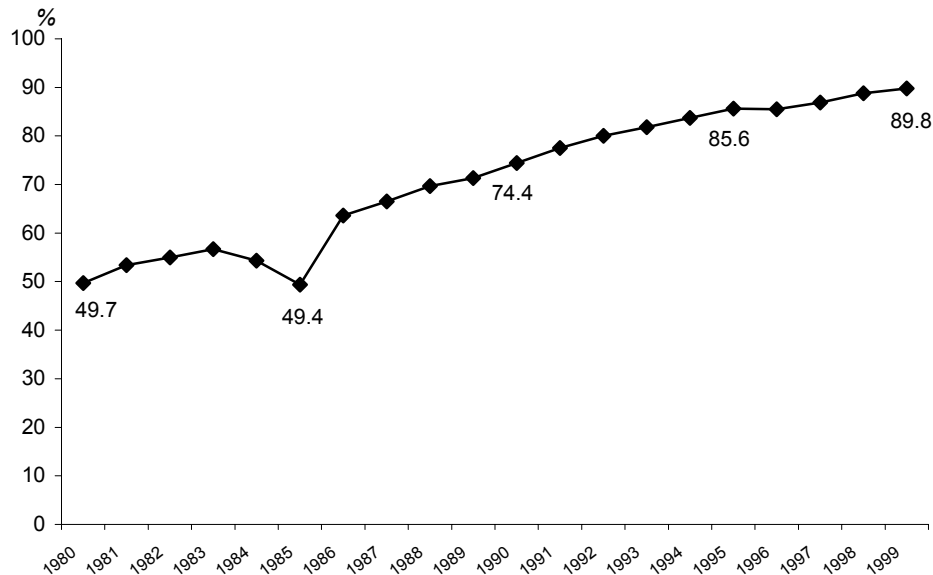

Рис. 3. Частка експорту промислової продукції в загальному обсязі експорту Китаю

Джерела : ті ж, що для рис. 1.

Доки реформа цін у Китаї тільки починалася, закупівельні ціни на експортні товари ще не могли відбивати реальні виробничі витрати і попит. Рентабельність зовнішньоторговельних підприємств напряму залежала від закупівельних цін, валютного курсу і відсотка залишених валютних засобів. При надзвичайно завищеному курсі національної валюти більшість підприємств усе ще не могли досягти самоокупності при здійсненні експортних операцій. Так, у 1986–1987 рр. при здійсненні зовнішньоторговельних операцій кожний долар США вимагав бюджетних дотацій у сумі 0,34 юаня, що дорівнювало 9,8 % офіційного валютного курсу юаня до долара США. Дотація зовнішньоторговельним підприємствам на той час складала близько 60 % бюджетних дотацій усім державним підприємствам [див. 4, с. 104]. Ставало очевидним, що для подальшого просування зовнішньоторговельної реформи необхідно провести всебічну реформу цін і раціоналізацію валютного курсу.

На початку 1988 р. урядом Китаю була видана постанова щодо поглиблення і прискорення зовнішньоторговельної реформи, у якому зовнішньоторговельна реформа визнавалася важливою складовою частиною загальної економічної реформи.

Серед прийнятих на другому етапі заходів для стимулювання експортного виробництва варто особливо виділити:

- впровадження системи “підрядної відповідальності” місцевих адміністрацій і державних зовнішньоторговельних компаній перед вищими інстанціями. Для них визначалися терміном на 3 роки незмінні показники суми валютних надходжень, валютних відрахувань центру і ліміту бюджетних до-

тацій. Міністерство зовнішньої торгівлі і зовнішньоекономічного співробітництва повинно було через систему стягнень і заохочень контролювати їхнє виконання;

- три галузі (легка промисловість, виробництво одягу і художньо-прикладних виробів), здатні найбільшою мірою реалізувати порівняльну перевагу Китаю на світовому ринку, були переведені на експериментальний режим самоокупності експортних операцій. Для цього після повернення податків їм залишали 70 % валютних надходжень, відносно яких цілком скасовувалася державна дотація;

- концентрація засобів і ресурсів на створення на територіях з відкритою економікою баз по виробництву експортної продукції, особливо машин і устаткування, електротехнічних, сільськогосподарських товарів і текстильних виробів;

- введення принципу товарної диференціації при розподілі валютних коштів з метою стимулювання експорту товарів з високим ступенем обробки. Це, зокрема, відбивало пріоритети промислової політики країни;

- повне повернення експортерам сплачених податків з обороту. Імпортовані сировина і комплектуючі, необхідні для подальшого експорту, звільнялися від імпортного мита. Був створений спеціальний валютний фонд для підтримки операцій з експортної переробки та зборки.

У цілому реформи **на другому етапі** були спрямовані на подальше стимулювання експортного виробництва, підвищення економічної ефективності при здійсненні експортних операцій, оптимізацію структури експорту.

Наприкінці 1988 р. вже стало очевидним, що істотно завищений курс національної валюти перешкоджав розвитку експорту. Водночас дефляційний стан економіки і стабільні ціни також створювали сприятливі умови для її девальвації. З урахуванням цієї ситуації протягом двох років уряд Китаю двічі оголосив про девальвацію національної валюти у цілому на 27 % – до 5,20 юаня за 1 дол. США [12]. У підсумку офіційний курс уже наближався до ринкового курсу на ЦВОР. Девальвація національної валюти збільшила дохід експортерів і підвищила конкурентоспроможність китайських товарів на світовому ринку.

З іншого боку, потрібно відзначити, що зовнішньоторговельні реформи за цей період носили все ж таки перехідний характер. Система “підрядної відповідальності”, по суті, залишалася директивним планом, тому що підприємства були зобов’язані виконувати її умови. Природно, що у такій ситуації не могло йтися про їхню повну самостійність.

Регіональна і товарна диференціація при утриманні валютної виручки з її наступним обігом на ЦВОР фактично приводили до формування безлічі валютних курсів, що і сприяло перекручуванню цін між галузями, перешкоджало ефективному розміщенню ресурсів і створенню єдиного внутрішнього ринку.

Приблизно з 1991 р. Китай вступив у **третій, завершальний етап** реформування зовнішньоторговельної сфери. Особливо значущими подіями на

цьому етапі стали: скасування експортної дотації, уніфікація валютних курсів і реформа імпоротної системи.

Після десятилітньої підготовки умов на попередніх етапах уряд зважився на найважливішу зміну механізму господарювання зовнішньоторговельної сфери – створення системи самофінансування зовнішньоторговельних операцій. З 01.01.1991 р. була скасована експортна дотація. Цей крок можна назвати ключовим у процесі переходу від планової економічної системи до ринкової.

При цьому система утримання валютної виручки залежно від категорії експортованих товарів зберігалася. Це було продиктовано зокрема тим, що хоча на початку 90-х рр. ціни на більшість товарів у Китаї вже регулювалися ринком, усе ще існувала велика розбіжність між структурами внутрішніх і світових цін. Це проявлялося у наступному: внутрішні ціни на готові вироби перевищували ціни світового ринку, причому в міру зростання ступеня обробки розрив збільшувався, а ціни на продукцію низького ступеня обробки і на ресурси були явно нижчими за світові [13]. Внаслідок цього готові вироби, особливо продукція машинобудування й електроніки, через високий рівень витрат мали виразну антиекспортну орієнтацію. Держава, застосовуючи диференційований принцип розподілу валютних ресурсів, прагнула підтримувати експорт продукції з високим ступенем обробки й водночас обмежувати експорт товарів ресурсного характеру. Цей захід був також пов'язаний з бажанням держави зменшувати фінансовий тиск на експортерів після скасування дотацій.

Наступним кроком до лібералізації зовнішньоторговельних зв'язків і досягнення повної самоокупності експортних операцій стали уніфікація офіційного валютного курсу і курсу ЦВОР та інші комплексні заходи у валютній політиці країни. З січня 1994 р. було введено єдиний регульований змінний курс національної валюти, після якого юань був фактично девальвований з 5,7 до 8,7 юаня за 1 дол. США. У квітні 1994 р. замість колишніх ЦВОР був створений єдиний міжбанківський валютний ринок і оголошено про умовну конвертованість юаня за поточними рахунками³ [див. 9; 14].

Зміна валютної політики країни, очевидно, відіграла позитивну роль у розвитку експорту, стабілізації валютного ринку, в усуненні явищ отримання ренти з різниці між офіційним і ринковим курсами валют та сприяла більш ефективному розподілу ресурсів.

Проте найзначніше коригування зовнішньоторговельної стратегії Китаю 90-х рр., на нашу думку, відбулося в імпортній політиці країни. Фак-

³ Обов'язковий продаж експортерами всієї своєї валютної виручки уповноваженим банкам і збереження обмежень по операціях, не пов'язаних з торгівлею та підприємницькою діяльністю, свідчать про умовну конвертованість юаня на даному етапі. Крім цього, був передбачений перехідний період для підприємств з іноземним капіталом, і вони, як і раніше, повинні були забезпечити валютний баланс своїх операцій і, за необхідності, після одержання відповідної санкції проводити валютні операції на ЦВОР, що залишилися. Перехід до конвертованості юаня за поточними операціями з приєднанням Китаю до статті VIII Статуту МВФ було здійснено 01.12.1996 року.

тично з лібералізації імпоротної сфери почався процес **переорієнтації країни з імпортозамінної на експортоорієнтовану модель розвитку економіки.**

Протягом 80-х рр. акцент реформування зовнішньоторговельної сфери головним чином був зроблений на реалізації прямих методів стимулювання експортного виробництва, з яким було пов'язано намагання держави зменшити валютне обмеження розвитку економіки. При цьому зберігався високий рівень захисту внутрішнього виробництва не лише продукції, що конкурує з імпортом, але і такої, що має порівняльні переваги на світовому ринку. У результаті, незважаючи на спроби шляхом експортного субсидування компенсувати наслідки значного рівня протекціонізму, економіка Китаю у цілому мала виразну антиекспортну орієнтацію.

Звичайно, стратегія одночасного розширення експортного виробництва та імпортозамінних галузей на початковому етапі реформи дали свій позитивний ефект: з одного боку, вона сприяла розвитку експорту, з іншого – захищала неефективних вітчизняних виробників від раптового руйнівного удару іноземної конкуренції. Однак у ході реформ усе більше виявлялися і її негативні наслідки, зокрема: непомірний фінансовий тягар для держави внаслідок значного обсягу дотацій експорту; розрив між внутрішніми і зовнішніми цінами; неефективне розміщення ресурсів і значна втрата в суспільному добробуті, пов'язані з прагненням ринкових суб'єктів до одержання "невиправданих прибутків" чи ренти, породжених державною інтервенцією в економіку, зокрема, у вигляді кількісних обмежень на імпорт, диференційованої економічної політики по регіонах і галузях [15]. Стало також очевидним, що одержання додаткового зиску від реалізації політики стимулювання експорту в рамках наявної системи згодом ставало усе більш мало-ймовірним. Для подальшого розвитку експорту необхідно було перейти до проведення реформи імпоротної сфери.

Виходячи з цих міркувань, з 1991 р. Китай почав послідовне, але рішуче реформування імпоротної політики. Це, зокрема, було продиктовано бажанням Китаю прискорити процес вступу до ГАТТ, а з 1995 р. у СОТ.

Протягом декількох років було значно знижено середній рівень митних тарифів – з 43,2 % у 1992 р. до 17 % у 1999 році. При цьому уряд Китаю оголосив про намір знизити цей показник до 10 % до 2005 року. Було скасовано регулюючий податок на імпорт, введений у 1985 р. для захисту внутрішнього ринку, ліквідована основна маса нетарифних бар'єрів на імпорتنі товари, істотно скорочено перелік імпортних товарів, що підлягали обов'язковому ліцензуванню і квотуванню. У результаті кількість тарифних позицій, що підпадають під дію нетарифних обмежень, зменшилася з 1247 у 1992 р. до 385 у 1999 році. Китай також зобов'язався протягом 5 років після вступу у СОТ цілком скасувати всі нетарифні обмеження, що суперечать нормам СОТ [16, 17].

Процес лібералізації імпортного режиму в Китаї ще далеко не завершено. На нашу думку, залишається досить високим реальний рівень протекціонізму відносно проміжних та інвестиційних товарів, зокрема, у результаті

значного розриву митних ставок. Проте розпочаті заходи все ж таки свідчили про прагнення уряду Китаю до радикальнішої ринкової економічної реформи і глибоких змін у зовнішньоторговельній стратегії. Значний ріст експорту Китаю в 90-х рр. також наочно засвідчив позитивний вплив зменшення імпорتنих обмежень на розвиток експорту. З 1990 по 1999 р. середньорічний темп росту експорту склав близько 14,4 відсотка. При цьому, частка експорту готової продукції зросла до 89,8 % у 1999 р. (див. рис. 3).

У 1994 р. був виданий перший у Китаї **закон про зовнішню торгівлю**. Його поява була логічним завершенням попередніх етапів проведення реформ у зовнішньоторговельній сфері. У цілому з його появою закінчилася історія регулювання ЗТ шляхом адміністративного управління. На правовій основі був сформований основний кістяк нової зовнішньоторговельної моделі Китаю, що функціонує переважно на ринковій основі відповідно до стратегічного формулювання про створення в країні соціалістичної ринкової економіки. Аналіз нової моделі, заснованої на прийнятому законі про ЗТ свідчить, що Китай, намагаючись продовжити подальшу лібералізацію і ринкову трансформацію, не відмовляється від вагомій ролі макроекономічного регулювання і контролю над процесом з боку держави – особливо в період, коли, як вважають, ринковий механізм ще далекий від досконалості, щоб “невидима рука” ринку сама привела до раціонального розподілу ресурсів. Закон також став результатом приведення зовнішньоторговельної системи Китаю у відповідність з міжнародними стандартами, зокрема, з вимогами СОТ про єдність, ринковість і прозорість зовнішньоторговельної політики.

Процес переговорів про приєднання Китаю до ГАТТ/СОТ був одним із головних зовнішніх факторів, що спричинили ключовий вплив на формування нової зовнішньоторговельної політики країни за останнє десятиліття. Тривалий і вкрай складний характер переговорів пояснюється не стільки небажанням Китаю надалі реформувати свій зовнішньоторговельний режим, скільки розбіжностями сторін щодо змісту, темпу, послідовності реформ і спробою Китаю скоординувати процес вступу у СОТ із самостійним і поступовим процесом зовнішньоторговельної реформи усередині країни. Сьогодні, коли завершено двосторонні переговори Китаю з зацікавленими країнами-членами СОТ щодо доступу на ринки і погоджено всі принципові пункти за умовами приєднання можна сказати, що питання про вступ Китаю уже вирішено.

Прийняття країни у СОТ стане, безумовно, найважливішою подією у зовнішньоекономічній діяльності Китаю після початку проведення реформи і політики відкритості. Воно додасть нового, могутнього імпульсу процесу ринкової трансформації. Як повноправний член Організації, Китай буде користуватися режимом найбільшого сприяння на багатосторонній, безумовній і постійній основі, спеціальними пільгами, наданими СОТ членам – країнам, що розвиваються, у тому числі Загальною системою преференцій, що створить додаткові переваги для китайського експорту на світовому ринку. Крім цього, Китай матиме можливість вирішувати торгові суперечки зі своїми партнерами через Орган з вирішення суперечок СОТ і, що особливо важ-

ливо, брати безпосередню участь у виробленні і встановленні нових правил світової торгівлі.

Водночас, крім зиску, вступ Китаю у СОТ накладає на нього цілий ряд зобов'язань:

- зниження рівня митних тарифів; Китай зобов'язався знижувати середній рівень митних тарифів з 15 % у 2000 р. до 10 % до 2005 року. Китай буде, зокрема, виходячи з угоди між ним і США доступу на ринки, досягнутої в листопаді 1999 р., поступово знижувати середній рівень митних тарифів на сільськогосподарську продукцію з нинішніх 21 % до 17 % у 2005 р.; на автомобілі – з 80–100 % до 25 % на 01.07.2006 р.; на продукцію інформаційних технологій – з 13 % до нульової ставки у 2005 р.; на продукцію хімічної промисловості – з 10,57 % до 7 % у 2008 р.; на паперові вироби – з 15–25 % до 5–7 % у 2005 р. [5];

- поступове скасування кількісних обмежень на імпорт промислових товарів: сьогодні в Китаї зберігаються нетарифні бар'єри (імпортні квоти і система ліцензування) по 385 тарифних позиціях, які будуть скасовані протягом 5 років після вступу Китаю у СОТ;

- удосконалення законодавства щодо залучення іноземного капіталу і надання підприємствам з іноземним капіталом національного режиму;

- розширення доступу іноземного капіталу на ринок послуг (банківська справа, страхування, телекомунікації, транспорт, дистриб'юторські операції, юридичні консультації, аудиторські послуги тощо);

- поступове скасування монопольного права державних підприємств на ведення ЗТ, перехід протягом 3 років від дозвільного до реєстраційного порядку здійснення експортно-імпортних операцій;

- розширення сфери дії захисту прав інтелектуальної власності;

- забезпечення прозорості зовнішньоторговельної політики. Стаття Х ГАТТ передбачає повідомлення державою, що домовляється, про будь-яке нове національне правове регулювання чи зміни у ньому, що стосуються міжнародної торгівлі, шляхом їхньої швидкої публікації. Для досягнення відкритості національних механізмів торгової політики і поліпшення взаємної поінформованості учасників СОТ у рамках цієї організації діє процедура проведення періодичних оглядів торгово-політичної практики [див. 17].

Очевидно, реалізація Китаєм повного обсягу взятих на себе зобов'язань перед СОТ по лібералізації ЗТ, навіть з урахуванням відведеного йому перехідного терміну, стане серйозним іспитом на міцність для його національної економіки. І без сумніву, це зобов'язує Китай прискорити процес як економічної реформи в цілому, так і зовнішньоторговельної реформи зокрема.

Аналіз процесу реформування зовнішньоторговельної сфери і формування експортоорієнтованої моделі розвитку економіки в Китаї дозволяє зробити такі висновки відносно найхарактерніших її особливостей:

1. Реформи у зовнішньоторговельній сфері Китаю проводилися **поступово** і були **складовою частиною загальної економічної реформи**. Через плановий характер економічної системи на початку реформ, Китай почав лібералізацію ЗТ

не зі зниження мита і скорочення нетарифних обмежень, а з заміни директивного планування економічними інструментами регулювання та їхнього подальшого ослаблення. Був пройдений шлях: від пом'якшення твердої централізовано-планової системи із запровадженням все більш ринкових елементів до формування переважно ринкової зовнішньоторговельної моделі; від системи подвійного валютного курсу до єдиного уніфікованого курсу валюти; від “підрядної відповідальності” до самофінансування зовнішньоторговельних операцій; від сполучення стимулювання експорту з імпортозамінною стратегією розвитку до формування експортоорієнтованої моделі розвитку економіки з вибірковою підтримкою окремих галузей. **Цей підхід, хоча і збільшив сумарні витрати проведення реформ, водночас дозволив країні уникнути сильних соціальних потрясінь, зменшити опір курсу реформ.** У результаті всього лише за 20 років країна методом спроб і помилок зробила значний крок вперед у створенні відкритої зовнішньоторговельної системи.

2. Для країн, що розвиваються, кінцевою метою міжнародної торгівлі є прискорення структурної перебудови економіки, нагромадження капіталу і технологічного прогресу. Не применшуючи цінності неокласичної теорії вільної торгівлі, на нашу думку, донині теоретично в достатній мірі не доведений причинно-наслідковий зв'язок між раціональним розміщенням ресурсів і досягненням вказаних цілей торгівлі, отже і динамічним ростом економіки. Досвід Китаю й інших НІК показав, що *стійке економічне зростання можливе при ретельно спланованому державному втручанні і частковому перекосі системи розміщення ресурсів у результаті викривлень цінових стимулів, якщо виграш від такого втручання (наприклад, у результаті цілеспрямованої підтримки експортного виробництва) значно переважає втрату від “неправильного” розподілу ресурсів.* Особливо слід мати на увазі, що в міру досягнення більш високого рівня розвитку державне втручання в економіку в цих країнах у цілому мало тенденцію до зменшення. Китай, спостерігаючи незворотність процесу інтеграції світової економіки і величезні вигоди для країни від активної участі в міжнародному поділі праці, також усвідомлює необхідність безупинного підвищення технологічного рівня внутрішнього виробництва для забезпечення конкурентоспроможності країни на міжнародній арені. Починаючи з 90-х рр. Китай провів великомасштабну лібералізацію імпоротної політики шляхом постійного зниження загального рівня мита і тарифікації нетарифних бар'єрів. У той же час збереглася тарифна ескалація в міру поглиблення ступеня обробки продукції з метою збільшення реального рівня тарифного захисту, насамперед для науко- і капіталоемних галузей, які є пріоритетами промислової політики країни, але поки що не мають порівняльних переваг у міжнародній конкуренції. Пошук балансу між лібералізацією ЗТ та захистом нових і молодих галузей, здатних формувати потенційні порівняльні переваги, складає основу нової зовнішньоторговельної стратегії Китаю.

Історія проведення зовнішньоторговельних реформ у Китаї й інших країнах, що розвиваються, показала, що залежно від специфічних умов кожної з

країн потрібні розробка і застосування різних підходів. Разом з тим, при будь-яких варіантах, для досягнення істотних успіхів у цій сфері для нас здаються важливими такі фактори: 1) **чітка уява щодо цілей реформи**; 2) **тверда і послідовна політична воля при реалізації курсу реформи**; 3) **макроекономічна стабільність**; 4) **координація зовнішньоторговельної реформи з перетвореннями в інших аспектах економіки**.

Література

1. *Торговая политика как направление политики в области развития: Уроки пятидесятилетнего опыта* / Л.А.Уинтерс (подгот.); ЮНКТАД Х. – Женева: ЮНКТАД, 1999. – С.8–17.
2. *Кругман П. Р., Обстфельд М. Международная Экономика: Теория и практика: Учебник* / Пер. с англ. – М.: ЮНИТИ, 1997. – С. 254.
3. *Enterprise reform in China: Ownership, Transition, and Performance* / G. H. Jefferson, I. Singh (ed.). – New York: Oxford University Press, 1999. – XI, P. 241–260. – (World Bank Research Publication).
4. *Инь Шо Шан. Процесс и результаты внешнеторговой реформы Китая: 1978-1998 гг.* – Шанши: Изд-во экономической литературы, 1998. – С.2. (на кит. языке).
5. *Lardy N. China in the World Economy* – Institute for International Economics, Washington D.C., 1994. – P.19.
6. *Портяков В. Китай на пути в мировое хозяйство: проблемы и поиски* // Проблемы Дальнего Востока. – 2000. – №2. – С.57.
7. *Джан Цзюнь. Ретроспектива и анализ китайской экономической реформы.* – Шанши: Изд-во экономической литературы, 1998. – С. 209–211. – (на кит. языке).
8. *Revision to memorandum on China's foreign trade regime* – Prepared by the Chinese delegation of GATT, 1993. – P. 31–33.
9. *Сиденко В.Р. Внешнеэкономическая деятельность: проблемы системной трансформации при переходе к рынку* / НАН Украины, Институт мировой экономики и международных отношений. – К., 1998. – С. 125–126.
10. *Портяков В.Я., Шевель И.Б., Жигулева В.В. Создание и реформа системы валютного регулирования в КНР* // Восток. – 1999. – №5. – С. 79–81.
11. *Survey of China's foreign trade: An analysis of China's export and import data at the enterprise level* / International Trade Centre UNCTAD / WTO. – Geneva: ITC, 1995. – XIII, 135 p.
12. *Потапов М.А. Внешнеэкономическая политика Китая: проблемы и противоречия* / РАН, Институт Дальнего Востока. – М.: Буква, 1998. – С.301.
13. *КНР на путях реформ: Теория и практика экономической реформы.* / Пер. с кит. – М.: Наука, 1989. – С. 328.
14. *Economic Reform in China: A New Phase* / Wanda Tseng et al. Washington: IMF, 1994. – VIII, P. 8–9.
15. *Anne O. Krueger. The Political Economy of the Rent – Seeking Society* // The American Economic Review. – 1974. – Vol. 64. – № 3. – P. 291.
16. *Потапов М. Проблема присоединения Китая к ВТО: плюсы и минусы* // Проблемы Дальнего Востока. – 2000. – № 3. – С. 57–70.
17. *Щэ Жоньсю. Всемирная торговая организация и развитие концепции “большой экономики и большой торговли” в Китае.* – Изд-во внешнеторгового экономического университета, 1997. – С. 324–327. – (на кит. языке).